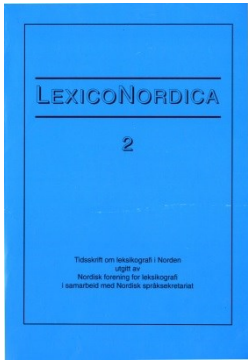


# LexicoNordica

Titel:	Verbgrammatikk i islandske tospråklige ordbøger med islandsk som kildepråk	
Forfatter:	Jón Hilmar Jónsson	
Kilde:	LexicoNordica 2, 1995, s. 65-78	
URL:	<a href="http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive">http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive</a>	

© LexicoNordica og forfatterne

## Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

## Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

*Jón Hilmar Jónsson*

## **Verbgrammatikk i islandske tospråklige ordbøker med islandsk som kildeSpråk**

This paper describes how information on Icelandic syntax appears in the entries for verbs in some of the more important of bilingual Icelandic dictionaries, i.e. whether syntactic information is given explicitly or expected to be deduced from examples. The interplay of syntactic and semantic features in the microstructure of the dictionaries is also looked at. The conclusion is that the syntactic description of verbs in bilingual Icelandic dictionaries is in many ways primitive, largely due to insufficient distinction between syntactic constructions, collocations, examples, and phrasal entries in the dictionary texts. These factors are appraised, taking other lexicographic traits in the dictionaries into account, and considered in the perspective of the state of the art of lexicography in Iceland in general.

### **Innledning**

I sin liste over islandske ordbøker nevner Guðrún Kvaran (1988) i alt omtrent 60 titler under kategorien Íslenskar orðabækur með erlendum skýringum (islandske ordbøker med fremmedspråklige forklaringer). Det kunne tyde på at man har en rik tradisjon og et bredt spektrum av tospråklige islandske ordbøker av denne typen. Men slik er det dessverre ikke, og bare en liten del av denne lange lista kommer i betraktning som ordbøker over det moderne språket. En god del er ordbøker over det eldre språket, islandsk-latinske ordbøker og ordlister, lommeordbøker osv. Bare noen få, færre enn ti faktisk, av de ordbøkene som beskriver det moderne språket, er av slik størrelse og format at brukeren kan forvente å få informasjon ut over det som en enkel ordliste vil inneholde, og dermed regne med eller gjøre krav på å få en strukturert fremstilling av sentrale ord, ikke minst verbene.

Det skaper problemer for vurderingen av islandske tospråklige ordbøker at forholdet mellom den enspråklige og tospråklige leksikografien er mer innfløkt enn man skulle vente. Det henger sammen med den sentrale funksjon Sigfús Blöndals store islandsk-danske ordbok fra 1920-årene har innenfor islandsk leksikografi. Den er fortsatt den største islandske ordboka som alle ambisiøse islandske ordboksverk vil måle seg med. Likevel er det hovedsakelig innenfor den enspråklige leksikografien Blöndals innflytelse har gjort seg gjeldende. Den eneste islandske allmenne enspråklige ordboka henter sitt forbilde fra Blöndal (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1985, Ásta Svavarsdóttir 1994). Derimot synes Blöndals ordbok ikke å ha hatt noen større direkte innflytelse på de yngre tospråklige ordbøkene som alle kan sies å stå i skyggen av det store ordboksverket. Dette må vurderes på bakgrunn av det forhold at Blöndals ordbok egentlig ikke er skrevet som en typisk tospråklig ordbok. Det omfattende

ekserperingsarbeidet som ligger bak ordboka og som bl.a. resulterer i en stor mengde autentiske eksempler med kildehenvisninger og en utstrakt informasjon om den dialektale språkbruken, er primært beregnet på de brukere som fullt ut behersker det islandske språket og da først og fremst islendinger. Det er bl.a. dette som gjør at jeg har valgt å se bort fra Blöndals ordbok i denne gjennomgåingen av verbbeskrivelsen i islandske tospråklige ordbøker, og nøyer meg med å henvise til en kort redegjørelse for dette emnet i Jón Hilmar Jónsson 1988 (138–140). Jeg vil isteden konsentrere meg om noen av de yngre tospråklige ordbøkene og begrense undersøkelsen til de ordbøker som i omfang og størrelse klart overskrider det vi ville forstå med kategorien ordliste. Dette valget er imidlertid ikke uproblematisk, for skillet mellom en ordbok og en ordliste er ikke alltid klart, og innimellom fins det ordbøker av et større format som til en viss grad bærer preg av å være ordliste. Lehmann og Þorsteinn Víglundssons islandsk-norske ordbok fra 1967 inneholder f.eks. et meget høyt antall oppslagsord (omtrent 50.000) i forhold til antall sider (382 sider, tospaltet). Forklaringen er at helt gjennomsliktige sammensetninger utgjør en vesentlig del av lemmabestanden.

De ordbøker jeg vil drøfte her med hensyn til verbbeskrivelse, er heller ikke fri for dette preget. Derfor vil jeg understreke at man ikke bør ha altfor store forventninger om en gjennomtenkt strukturering av verbene, om en klar grammatisk klassifisering og markering av grammatiske kategorier og funksjoner. Som i de fleste allmenne tospråklige islandske ordbøker legges hovedvekten på å vise passende ekvivalenter til de enkelte ord og ordforbindelser, der substantiver og adjektiver vies størst oppmerksomhet og trolig får større plass enn de fortjener ut fra de krav man kan stille til en skikkelig behandling av andre ordklasser, spesielt verbene, i en allmenn tospråklig ordbok.

### **Den syntagmatiske informasjon: noen karakteristiske trekk**

Jeg har valgt å undersøke og sammenlikne verbbeskrivelsen i seks tospråklige islandske ordbøker med hensyn til den syntagmatiske informasjon artiklene inneholder. Tre av disse ordbøkene finner vi i Guðrún Kvarans liste over islandske ordbøker jeg nevnte innledningsvis. De er Leijström, Jón Magnússon og Janssons islandsk-svenske ordbok (ISO, utkom første gang i 1943, senere utgitt i 1955 – utvidet utgave), Widding, Haraldur Magnússon og Sørensens Islandsk-danske ordbok (IDO) fra 1976 og Berkovs Islandsk-russiske ordbok (IRO) fra 1962. I tillegg til disse kommer tre ordbøker som er utkommet etter 1988, Sverrir Hólmarrson, Sanders og Tuckers islandsk-engelske ordbok (IEO) fra 1989, Björn Ellertssons islandsk-tyske ordbok (ITO) fra 1993 og Turchis islandsk-italienske ordbok (IIO) fra 1994.

Verbeskrivelsen i de to islandsk-skandinaviske ordbøgerne, ISO og IDO, er stort set parallel. Fremstillingen av verbene, som av lemmabestanden forøvrig, karakteriseres fremfor alt av et hovedskille mellom en redegjørelse for lemmaets ekvivalenter på den ene side og en oppregning av enkelte "eksempler" på den andre. I en kort innledning til IDO blir ordbokas mikrostruktur skildret på følgende måte, med utgangspunkt i struktureringen av verbene: "I de lengere artikler er eksemplerne ordnet efter syntaktiske og morfologiske kriterier i hovedgrupper, der er markeret med tal. Det typiske verbum vil f.eks. være inddelt i følgende grupper: 1. eksempler der illustrerer hovedbetydningen eller som ikke finder plads i de andre grupper, 2. efterfulgt af præposition eller adverbium, 3. refleksiv brug, 4. upersonlig brug, 5. præsens participium og 6. perfektum participium."

finna finn; fann, fundu, fundið v finde, opdage; møde, træffe; føle, kunne mærke; 1 med *þræp* ell. *adv.*: *f. á sér* have på fornemmelsen; kunne mærke virkningen af spiritus; *lata ekkert á sér f.* ikke lade sig mærke med n-t; *f. að* kritisere; *f. e-n að máli* komme til at tale med en; *f. fyrir* bøde for, undgælde; *f. fyrir e-u* mærke n-t; *f. til* føle; kunne mærke; *f. e-ð til* anføre n-t som grund; *f. e-m e-ð til* bebrejde en n-t, føre n-t i marken mod en; *f. sér til* have n-t at udsætte; *f. til sin* føle sig, være selvbevidst; *f. sér e-ð til erindis* benytte n-t som påskud for at komme; *það er vel til fundið* det er et godt påfund; *f. e-ð upp* opfinde, udfinde; *f. upp á e-u* finde på n-t; 2 *refl.*: *finnast* findes, forekomme; mødes; *mér finnast* jeg synes; *finnast til um e-ð* blive imponeret af n-t; *finnast mikið um e-ð* blive stærkt bevæget ved n-t; *hann lét sér fátt um finnast* han var ikke særligt begejstret for det; *það fannst á henni* det kunne mærkes på hende, man forstod på hende; 3 *upers.*: *það fann á honum* det kunne mærkes på ham.

1. *líða leið, liðu, liðið* v svæve, glide; falde fra, gå bort; befinde sig; svinde, gå; 1 *timinn líður* tiden går; 1 *vikunni sem leið* i sidste uge; *það leið og beið* der gik så en tid, tiden gik, der gik en rum tid; 2 med *þræp* ell. *adv.*: 1. *á nærme* sig sin slutning; *þegar leið á veturinn* ud på vinteren; *líður á löngu* det trækker i langdrag; *ekki leið á löngu* det varede ikke længe; 1. *að nærme* sig; *þegar leið að burtfarartíma* da afgangstiden nærmede sig; *það leið að kvöldi* aftenen nærmede sig; 1. *af* svinde hen; *nú leið af nóttin* nu svandt natten; 1. *frá* svinde bort, gå over; 1. *fram* svinde, gå; *nú líða fram stundir* nu går der en tid; 1. *hjá* gå over; *lata e-ð hjá l.* lade n-t gå upåagt (hen), undlade at gøre n-t; 1. *í ómegin* falde i afmagt, besvime; *það líður undir kvöld* det lakker mod aften, nu er det snart aften; 1. *undir lok* gå til grunde; blive ødelagt; *lata þreytuna l. úr sér* hvile ud; *þegar út á líður* henimod slutningen af vinteren; 1. *út af* få en mild død, sove ind; *það líður yfir e-n* en besvimer; 3 *upers.*: *þegar mig líður* når jeg er død; *hvernig líður þér?* hvordan har du det? *mér líður ágætlega* jeg har det udmærket; *e-m líður í brjóst* en får ondt; *e-m líður e-ð úr minni* en glemmer n-t; *hvernig líður verkinu?* hvordan går det med arbejdet; *hvað sem því (öðru) líður* hvordan så end sagerne går; i hvert fald; *er leið á daginn* ud på dagen, hen under aften; 4 *prptc.*: *líðandi* svævende; hældende, skrånende; *líðandi stund* nuet; 5 *pptc.*: *líðinn* død, afdød; svunden; *er skammt var um líðið* efter en kort tids forløb; *að nokkrum dögum líðnum* efter nogle dages forløb, om nogle dage; *horfa yfir líðinn tíma (líðna tíð)* kaste et blik over den svundne tid; *lífs eða líðinn* levende eller død; *líðið lík* afsjælet legeme, død.

Figur 1 inneholder prøver fra IDO, der denne fremstillingsmåten kommer klart til uttrykk. En unummerert oppregning av ekvivalentene følger umiddelbart etter ordklasseangivelsen uten noen som helst kommentar til de syntaktiske forhold. Deretter kommer en redegjørelse for verbets opptreden sammen med preposisjoner eller adverb, der preposisjonen/adverbet bestemmer den alfabetiske rekkefølgen. Den bakerste delen av artikkelen rommer morfologisk og syntaktisk markerte kategorier (jfr. ledd 3 til 6 i den siterte teksten fra IDO ovenfor) som tradisjonelt preger struktureringen av verbartikler i islandske ordbøker, mediopassiv (som en markert kategori overfor aktiv), partisippene og bruken av verbet sammen med upersonlig subjekt. Selv om verbartiklene dermed får en grov strukturell ramme, er den syntagmatiske informasjonen ufullstendig. Grunnleggende egenskaper som transitivitet og kasusreksjon har en uklar status, en eksplisitt informasjon om dette gis hverken ved hjelp av etiketter (som f.eks. *tr* for transitiv, *acc* for akkusativ osv.) eller ved å innordne enkelte strukturtyper under atskilte deler av artikkelen. De eneste elementene som gir antydninger om transitivitet og kasusreksjon, er "eksemplene" der brukeren må tolke de islandske kasusforkortelsene. Men den syntagmatiske informasjonen er uklar i flere henseender. De forskjellige ordforbindelser lemmaet inngår i sammen med preposisjoner og adverb (samlet under ledd 2 i IDO), behandles som ensartete fenomener, men i realiteten dreier det seg om ordforbindelser av ulik syntaktisk og leksikalsk karakter. I noen tilfeller dreier det seg om rene partikkelverb der kombinasjonen som helhet har en klar oppslagsverdi: *finna til* jfr. *tilfinning* 'følelse', *gefa eftir* jfr. *eftirgjöf* 'ettergivelse'. I andre tilfeller representerer adverbet/preposisjonsleddet et varierende komplement: *reka e-n út*, der adverbet er utskiftbart med adverbialer som *burt*, *að heiman*. Iblant dreier det seg om grammatiske konstruksjoner: *berjast fyrir e-u* 'kjempe for noe', *leita að e-m* 'lete etter noen'. En preposisjon innenfor et idiom kan også tildeles en alfabetiserende funksjon: *berjast í bókkum* 'hangle igjennom'. Og her, som ellers i beskrivelsen, fremstilles eksemplene på varierende abstraksjonsnivå uten en klar innbyrdes fordeling, gjerne som levende eksempler: *láta þreytuna l. úr sér*, *þegar leið að burtfarartíma* (under *líða*).

Verbeskrivelsen belastes ytterligere av uklare kriterier for plasseringen av de enkelte ordforbindelser innenfor makrostrukturen. Det betyr bl.a. at kollokasjoner som har en substantivisk base og substantivet dermed en større oppslagsverdi enn verbet det står sammen med, likeså godt kan anføres under verbet som under substantivet. Under verbet *líða* finner vi f.eks. kollokasjonen *líða í ómegin* 'falle i avmakt' som også blir anført under *ómegin*. Det samme gjelder for plasseringen av idiomer, som f.eks. *reka lestina* 'bli den siste' som både blir anført under substantivet (*lest*) og verbet (*reka*) (men med ulike ekvivalenter).

Fremstillingen av syntaktiske konstruksjoner gir i mange tilfeller klart uttrykk for at den syntagmatiske informasjon ikke anses som sentral. Således fins det mange eksempler på konstruksjoner som blir anført uten et obligatorisk objekt (eller en tilsvarende pro-form): *finna sér til* (istedenfor *finna sér e-ð til*), *finna fyrir* (istedenfor *finna fyrir e-u*), *gefa frá sér* (istedenfor *gefa e-ð frá sér*).

Upersonlig bruk hører tradisjonelt til de mest karakteristiske særtrekk i den leksikografiske beskrivelsen av islandske verb. I IDO fremheves betydningen av denne syntaktiske egenskapen ved å tildele den et særskilt avsnitt i artikkelen under etiketten *upers*. Men heller ikke denne syntagmatiske informasjonen får en klar avgrensning innenfor artikkelen: Hvis verbet blir etterfulgt av en preposisjon, kan en upersonlig ordforbindelse like godt plasseres under preposisjonen. I *liða* blir f.eks. forbindelsene (eksemplene) *það liður undir kvöld* og *það liður yfir mig* plassert under de respektive preposisjoner. Men her fins det også eksempel på helt parallelle forbindelser som får ulike plassering: *þegar leið á veturinn* (plassert under preposisjonen *á*), *er leið á daginn* (under etiketten *upers*).

*finna fanñ fundum fundið* hitta, finna; uppläcka; besöka; känna; *f. e-ð á e-m* märka ngt på ngn; *f. á sér* ha en förkänsla av ngt, känna ngt på sig; känna sig berusad; *f. til* känna (med känslen); *f. e-ð til* anføra ngt som skäl; *f. e-m e-ð til* anklaga ngn för ngt; *f. e-ð upp* oppfinna ngt; *f. upp á e-u* hitta på ngt; *f. að e-u* anmärka på ngt; *refl: finnast* mötas, träffa varandra; bli funnen; finnas; *opers: mér* finnst, *að* ... jag tycker, att ...; *e-m* finnst *til e-s* ngt gör starkt intryck på ngn; *láta sér fátt um* finnast icke vara imponerad; *pp: e-ð er vel til fundið* ngt är bra påhittat, ngt passar bra

1 *liða leið liðum liðið* sväva, glida; försvinna, gå, lida; *l. frá* försvinna, gå över; *láta e-ð hjá l.* underlåta ngt; *l. undir lok* gå under; *timinn liður* tiden går; *vikan (sem) leið* förra veckan; *þegar hann liður* när han är död, borta; *opers: það liður* ngn svimmar; *hvernig liður þér?* hur mår du? *mér liður vel* jag mår bra; *hvað liður verkinu?* hur går det med arbetet? *hvað sem öðru liður* i varje fall, hur som helst; *nú leið og beið* så gick det en tid; *l. á* närma sig sitt slut; *þegar á leið daginn* fram på dagen; *ekki leið á löngu aður* en ... det dröjde icke länge förrän ...; *l. að* närma sig; *þegar frá liður* efter en tid, senare; *er skammt var um liðið* efter en liten tid; *pp: liðinn* försvunnen; död; *lífs eða liðinn* död eller levande

Figur 2. ISO

Verbbeskrivelsen i IDO er tydeligvis påvirket av Leijström, Jón Magnússon og Janssons islandsk-svenske ordbok som første gang utkom i 1943. Som det fremgår av tekstavsnittet i figur 2, innledes verbartiklene også her med den semantiske informasjonen (betydningsdifferensiering) som blir etterfulgt av eksempler på de forskjellige typer kombinasjoner verbet kan opptre i. Men forskjellen fra IDO er at forbindelser med preposisjoner og adverb ikke er atskilt fra andre forbindelser, og den innbyrdes rekkefølgen synes å være mer eller mindre tilfeldig. Derimot får mediopassiv, den upersonlige verb-

kommer en forholdsvis utførlig skildring av morfologien (bøyings-systemet), og forteksten avsluttes med forklaringer på forkortelser og symboler i ordboka.

**finna v (acc) (fann, fundu, fundið)**

1. (*uppgötva*) find, discover ~ **upp** invent ~ **upp á e-u** get a good idea ~ **að e-u** criticize sth
2. (*hitta*) meet, visit 3. (*skynja*) feel, sense ~ **á sér** feel tipsy ~ **e-ð á sér** have a hunch ~ **e-ð á e-m** sense sth ~ **fyrir e-u** feel sth, sense sth ~ **tíl** feel, feel pain ~ **tíl með e-m** sympathize with sby 5. *impers*: mér finnst it seems to me, I think, I feel 6. *refl* 1) meet 2) be found hann lét sér fátt um ~st he was not impressed 7. *pp* → fundið *adj n*

**halda v (acc/dat) (heldur; hélt, héldu, haldið)**

- A. (*acc*) 1. (~ *veislu, fund, námskeið osfr*) hold (a party, meeting), give (a lecture, speech, concert) 2. (*telja*) think, believe hann heldur að hún sé vitlaus he thinks (that) she is crazy B. (*dat*) 1. (*hafa tak á*) hold ~ **e-u föstu** hold firmly on to sth 2. (*breyta ekki*) maintain ~ **stefnu** stick to a course 3. (*hafa áfram*) keep 4. (*fara*) travel, go, continue ~ **áfram ferðinni** continue one's journey C. *refl* 1. go on þetta hefur haldist lengi it has been like that for a long time 2. ~st í hendur hold hands 3. mér helst uppi að gera það I get away with it 4. ~st við stick it out D. *pp*: vel haldinn well treated þungt haldinn seriously ill haldinn af djöfli possessed E. *phrases* ~ **á e-u** hold sth, carry sth ~ **áfram** carry on, keep on going ~ **e-u eftir** retain sth ~ **sig frá e-u** keep away from sth ~ **e-u fram** maintain sth ~ **fram hjá e-m** cheat on sby, have extra-marital relations ~ **fyrir e-ð** keep sth covered ~ **í e-ð** hold onto sth, cling to sth ~ **í við e-n** keep up with sby ~ **með e-m** side with sby ~ **e-m niðri** keep sby down ~ **saman** keep together ~ **sér saman** keep silent ~ **tíl e-s staðar** stay somewhere ~ **sér til** preen oneself, dress up ~ **undan** retreat ~ **upp á e-ð** celebrate sth ~ **upp á e-n** think the world of sby ~ **e-m uppi** support sby ~ **e-ð út** endure sth ~ **við e-n** have an affair with sby ~ **e-u við** maintain sth, keep sth in repair, keep sth up ~ **sér við e-ð** stick to sth

**Figur 4. IEO**

I brukerveiledningen står det om verbene at mediopassive verb får betegnelsen *v refl* og at verb som alltid er upersonlige, markeres med *v impers*. Transitive verb markeres med *acc, dat* eller *gen* for å vise

hvilken kasus verbet vanligvis styrer. I tillegg kommer kombinasjoner som *dat+acc* osv. Hvis ingen kasus markeres, betyr det at verbet er intransitivt. De syntaktiske egenskapene blir altså framhevet med faste etiketter som i de fleste tilfeller blir tillagt ordklassebetegnelsen umiddelbart etter lemmaformen eller, hvis syntaktiske skilnader faller sammen med forskjellig betydning, står fremst i de enkelte ledd. Derimot spiller grammatikken ikke, som i IRO, en overordnet rolle for struktureringen av alle verb. Bare de største og mest komplekse verbene viser en todelt strukturering der det grammatiske er overordnet skilnader i betydning (jfr. figur 4, *halda*). Ellers får vi som regel en klassifisering på semantisk grunnlag der enkelte ledd kan være grammatisk markert (jfr. *finna*). Grammatikken spiller altså en uklar og varierende rolle, og brukeren kan ikke forvente noen bekræftelse i ordboka når det gjelder bruken av syntaktiske varianter, som f.eks. om et verb forekommer i mediopassiv eller ikke. Det gjør også syntaksen uoversiktlig at forbindelser og fraser av forskjellig slag (med varierende syntaks og betydning) som regel blir slått sammen bakerst i artikkelen (under overskriften "*phrases*").

I den islandsk-italienske ordboka av Paolo Maria Turchi er verbbeskrivelsen i hovedtrekk parallell med den i IEO, men artikkelen får et annet utseende ved at hver enkelt forbindelse og hvert eksempel utgjør en selvstendig paragraf (jfr. figur 5).

<b>finna</b> <i>v</i> ( <i>acc</i> ) ( <b>fann, fundum, fundið</b> ) 1. ( <i>uppgötva</i> )	~ til dolere, far male, provare dolore
trovare, rinvenire, scovare; scoprire	~ til e-s sentire q-sa, provare q-sa
~ <b>upp</b> inventare; trovare, escogitare, ideare, concepire	~ til þreytu provare stanchezza
~ <b>upp á e-u</b> avere un'idea riguardo q-sa, escogitare q-sa	<b>hver finnurðu til?</b> dove senti dolore?, dov'è che ti fa male?
~ <b>að e-u</b> criticare q-sa, trovare da ridire su q-sa, biasimare q-sa, censurare q-sa	<b>ég finn til f tönnunum</b> mi fanno male i denti
~ <b>e-n</b> að máli avere un abboccamento con q-no, andare a parlare con q-no	~ til með e-m avere compassione di q-no
~ <b>e-ð</b> aftur ritrovare q-sa	<b>4. impers:</b> mér finnst mi semba, mi pare, penso, credo (che)
~ <b>e-ð</b> út trovare la soluzione di q-sa, capire q-sa	mér finnst það credo proprio, penso proprio di sí hvað finnst þér um þetta? che te ne pare?, che ne pensi?
<b>2. (hitta)</b> andare a trovare, incontrare, fare una visita (a)	finnst þér þetta gott? ti piace?
<b>fara að</b> ~ <b>e-n</b> andare a trovare q-no	mér finnst gott/gaman að mi piace
<b>3. (skynja)</b> sentire, provare	<b>5. með</b> finnast: 1) imbattersi in 2) trovarsi
~ <b>á sér</b> sentire l'effetto del vino	<b>e-ð</b> finnst hvergi q-sa non si trova da nessuna parte
~ <b>e-ð á sér</b> sentirsi q-sa, avere un presagio di q-sa	<b>orðið</b> finnst ekki í orðabókinni la parola non è nel vocabolario
<b>ég finn þetta á mér</b> me lo sento	<b>hann lét sér fátt um</b> ~st non si è lasciato impressionare
~ <b>e-ð á e-m</b> q-no ha la sensazione di q-sa	<b>6. pp</b> fundið: það var vel til fundið è stata una buona idea
~ fyrir <b>e-u</b> soffrire q-sa, provare q-sa	

Figur 5. IIO

Den islandsk-tyske ordboka av Björn Ellertsson er meget knapp i sin fremstilling, og systematikken er uklar (jfr. figur 6). Den islandske delen er egentlig en mer eller mindre ustrukturert oppregning



av de kombinasjoner og fraser verbet opptrer i. Transitivitet og kasusreksjon blir vist som døde eksempler innenfor denne oppregningen, men også selve lemmaformen kan være et dødt eksempel eller en frase. Her finner vi også en uvanlig lemmatisering der mediopassiv bruk alltid utgjør et selvstendig lemma. Det samme gjelder for partisippene. Ved å angi kasusreksjon til de tyske ekvivalentene får mål-språkets grammatikk større vekt her enn i de andre ordbøkene.

**finna e-ð so.3:** finden A *ór. so.*; entdecken A *so.*;  
**finna að e-u:** bemängeln A *so.*, tadeln A *so.*;  
**finna á sér:** angeheitert sein *ór. so.s.*; **finna e-ð**  
**aftur:** wiederfinden A *ór. so.*; **finna e-ð á e-m:**  
 bemerken A *an/D so.*; **finna e-ð á sér:** ahnen  
 A *so.*, spüren A *so.*; **finna e-ð upp:** erfinden A  
*ór. so.*; **finna e-m allt til foráttu:** kein gutes  
 Haar lassen *an/D ór. so.*; **finna til:** fühlen A *so.*,  
 spüren A *so.*; **finna til e-s:** fühlen A *so.*, emp-  
 finden A *ór. so.*; **finna til með e-m:** mitfühlen A  
*so.*, nachfühlen A *so.*; **finna upp á e-u:** sich aus-  
 denken A *ór. so.*; erdichten A *so.*; **þapað-fundið:**  
 Fundbüro *hk. -s, -s*; **það er vel til fundið:** das  
 ist eine gute Idee.

**finnandi kk. -a, -endur:** Finder *kk. -s, -*.

**finnanlegur lo.:** zu finden.

**finnast so.3:** sich treffen *ór. so.*; **finnast+D fátt**  
**um e-ð:** nicht begeistert sein *von/D ór. so.s.*;  
**finnast+D til um e-ð:** beeindruckt werden  
*von/D ór. so.s.*; **mér finnst ekkert þúður í því:**  
 ich finde keinen Spaß daran; **honum finnst**  
**upphæð að því:** er fühlt sich dadurch geehrt;  
**mér finnst, að . . . :** mir scheint, daß . . . ; **það**  
**finnst á:** es macht sich bemerkbar.

### Figur 6. ITO

## Forholdet til ordbøkernes karakter forøvrig

Det bildet denne korte redegjørelsen for verbgrammatikken i tospråklige islandske ordbøker gir, er ikke særlig oppmuntrende. De fleste ordbøkene er i mange henseender mangelfulle og usystematiske, og de ordbøkene som har kommet de siste årene, viser ikke avgjørende endringer og forbedringer selv om grammatisk tenkning er mer synlig i den islandsk-engelske og den islandsk-italienske ordboka enn i de eldre islandsk-skandinaviske ordbøkene. Men grammatikkens vekt og posisjon i de tospråklige ordbøkene kan naturligvis ikke vurderes uten hensyn til ordbøkernes karakter forøvrig, det formålet som synes å ligge bak de enkelte verk, den tilsiktede brukeren osv. Det er f.eks. neppe tvil om at verbenes mikrostruktur har en klar sammenheng med

og blir sterkt påvirket av forfatterens syn på ekvivalentenes rolle i ordboka. Det er et gjennomgående trekk, for ikke å si et dominerende krav, i de tospråklige ordbøkene at alle språklige enheter i kilde-språket, til og med døde og levende eksempler, skal forsynes med en passende ekvivalent på målspråket. På denne måten blir kilde-språket på en måte satt under kontroll fra målspråkets side, der det ikke en gang er lov å vise rene brukseksempler for å illustrere en forangående frase eller kollokasjon uten å finne en passende oversettelse. Dette bidrar til at også de artiklene der en bevisst bruker vil gjøre krav på en minimal strukturering, bærer preg av å være en enkel ordliste der de forskjellige kombinasjoner, fraser og kollokasjoner ofte står i en mer eller mindre tilfeldig rekkefølge slik at brukeren har problemer med å finne frem til den informasjon han er ute etter, eller med å få en skikkelig oversikt over de enkelte artikler.

Det må undersøkes nærmere i hvilken grad den oppmerksomhet som rettes mot målspråket og ekvivalentene, preger fremstillingen av de kilde-språklige elementene, både innenfor makro- og mikrostrukturen. Det spørres om ikke et absolutt krav om oversettelse i alle tilfeller kan påvirke valget av fraser og eksempler slik at det som lettere kan oversettes, får en bedre adgang til teksten. Her er vi inne på et problem som kompliserer utarbeidelsen av tospråklige islandske ordbøker, særlig når det gjelder lemmaseleksjon. Innenfor fagspråket er det lang tradisjon for å lage islandske nyord for fremmedspråklige termer. I det minste i innledningsfasen vil de islandske nyordene i mange tilfeller måtte hente sin forklaring i den tilsvarende fremmedspråklige termen. Så lenge slike nyord ikke er fullt etablert i språket som selvstendige leksemer, vil de ha en uklar status som lemma-kandidater i en tospråklig islandsk ordbok. Dette problemet kompliseres ytterligere i de tilfeller der det fins flere islandske synonymer uten at noen av dem kan sies å være helt dominerende. Her er det imidlertid ikke plass til å gå nærmere inn på dette (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1990 for nærmere diskusjon). Men kravet om å lage islandske ord som skal tilsvare og erstatte fremmedspråklige leksemer, utgjør en ekstra belastning for lemmaseleksjonen i tospråklige islandske ordbøker som i sin ytterste konsekvens vil kunne føre til at lemma-bestanden bærer preg av kilde-språkets avhengighet av målspråket.

Hensynet til brukeren og de ulike forutsetninger og behov enkelte brukere vil ha, får ingen særlig oppmerksomhet i de tospråklige islandske ordbøkene. Det er heller ikke å vente, i hvert fall ikke når det gjelder de eldre ordbøkene, at enkelte ordbøker utmerker seg som rene resepsjons- eller produksjonsordbøker. Det ligger i sakens natur at en tospråklig islandsk ordbok, som er den eneste ordboka som dekker et bestemt språkforhold, rent konkret den eneste islandsk-svenske ordboka på markedet, gjerne vil tjene begge målgruppene, i hvert fall fungere som en resepsjonsordbok for svensker, og en produksjonsordbok for islendir. Til en viss grad vil også de ord-

bøkene vi har sett på, kunne tjene begge formålene. Hovedfunksjonen vil nok være å hjelpe den fremmedspråklige brukeren med å finne ekvivalenter til de islandske ordene, men hensynet til en aktiv bruk for islendinger kommer også klart til uttrykk. Den islandsk-tyske ordboka er tydeligvis skrevet ut fra en slik forestilling, og i den islandsk-italienske ordboka er ordboksgrammatikken begrenset til italiensk. Der, som i den islandsk-engelske ordboka, blir de enkelte betydninger og ekvivalenter også gjerne gjort mer forståelig for islendinger ved at det blir tilføyd et islandsk synonym med tanke på aktiv bruk.

Jeg har allerede understreket den særstilling Berkovs islandsk-russiske ordbok har blant de tospråklige islandske ordbøkene med sin klare fremstilling og strukturering, der de grammatiske strukturtrekk utgjør en overordnet ramme for den semantiske klassifisering. Den kan trygt sies å være den eneste tospråklige islandske ordboka med islandsk som kildespråk som imøtekommer de krav en bevisst bruker med gode grammatiske kunnskaper og grunnleggende kunnskaper i islandsk vil stille til en verbbeskrivelse som utnytter de strukturkriterier som verbene, og islandske verb spesielt, byr på som ordklasse. En slik innfallsvinkel er ikke mindre aktuell innenfor enspråklig leksikografi der leksikografen har større frihet til å behandle språket og arbeide med struktureringen uten hensyn til et annet språk, og der brukerne vil stille enda større krav til en konsekvent og detaljert fremstilling. En liknende modell for leksikografisk beskrivelse av islandske verb, der grammatiske kriterier er lagt til grunn for struktureringen, er også blitt utviklet ved Orðabók Háskólans (Leksikografisk institutt ved Islands universitet) i Reykjavík og ble presentert i et prøvehefte i 1993. Den bygger på samme grunntanke som Berkovs modell, men går på en måte lengre ved at de enkelte strukturtyper står i et konstant innbyrdes forhold til hverandre, slik at f.eks. intransitiv bruk alltid står foran transitiv bruk, akkusativ foran dativ osv. (se Ásta Svavarsdóttir mfl. 1993, Degnbol 1994). Verdien av en slik fremstilling vil være avhengig av ordbokas genuine formål og ikke minst av den grammatiske innsikt brukeren forutsettes å ha. Men det er grunn til å fremheve at ordklassene må til en viss grad få sitt særpreg i ordboksteksten for å imøtekomme ulike brukerbehov; det er f.eks. innlysende at syntaktisk kompliserte verb vil ha en annen lesekrets enn et gjennomsnittlig substantiv.

### Avslutning

I denne undersøkelse av verbgrammatikken i tospråklige islandske ordbøker har jeg fokusert på den syntagmatiske informasjon i selve ordboksartiklene. Jeg har dermed for det meste sett bort fra andre presentasjonsformer for grammatisk informasjon i ordbøkene (jfr. Bergenholtz 1994). Det er verdt å understreke at de grammatiske

opplysninger disse ordbøkene inneholder, til en stor grad er plassert i andre deler av ordboken. ISO, IRO og IEO inneholder f.eks. en omfattende grammatisk informasjon i omteksten (spesielt i form av bøyingsmønstre). Og de fleste ordbøkene lemmatiserer uregelmessige bøyingsformer til en viss grad, særlig IEO og ITO. Derimot forekommer lemmatisering av orddeler i forholdsvis begrenset omfang.

Disse undersøkelsene viser at det er et sterkt behov for forbedringer innenfor islandsk tospråklig leksikografi. Dette gjelder ikke minst for ordbøker fra islandsk til de skandinaviske språk. Det er derfor grunn til å nevne at i 1994 startet et samarbeidsprosjekt mellom Orðabók Háskólans i Reykjavík og Nordisk språksekretariat, med finansiell støtte fra Nordisk kulturfond, om utarbeidelse av en islandsk ordboksbase for nye islandsk-skandinaviske ordbøker. I den første fasen har arbeidet vært konsentrert om lemmaseleksjon og makrostruktur, men mikrostrukturen skal etter planen stå sentralt i neste fase av prosjektet (fra 1996, jfr. Kristín Bjarnadóttir 1995). Dette arbeidet vil bl.a. kunne dra nytte av en ny kombinatorisk ordbok over islandsk, *Orðastaður*, som utkom i 1994 (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1995). Dette tatt i betraktning burde det være realistisk å forvente nye islandsk-skandinaviske ordbøker i nærmeste fremtid.

## Litteratur

### Ordbøker

- IDO = Ole Widding/Haraldur Magnússon/Preben Meulengracht Sørensen 1976: *Íslenzk-dönsk orðabók*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- IEO = Sverrir Hólmarsson/Christopher Sanders/John Tucker 1989: *Concise Icelandic-English Dictionary. Íslensk-ensk orðabók*. Iðunn, Reykjavík.
- IIO = Paolo Maria Turchi 1994: *Íslensk-ítölsk orðabók. Dizionario islandese-italiano*. Iðunn, Reykjavík.
- IRO = Valerij P. Bérkov 1962: *Íslenzk-rússnesk orðabók*. Með aðstoð Árna Böðvarssonar. Ráðgefandi ritstjóri Árni Bergmann. Gosudarstveuoie izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, Moskva.
- ISO = Gunnar Leijström/Jón Magnússon/Sven B.F. Jansson 1955: *Isländsk-svensk ordbok. Íslenzk-sænsk orðabók*. Andre utvidgade upplagan. Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm. [1. utg. 1943.]
- ITO = Björn Ellertsson 1993: *Íslensk-pýsk orðabók. Isländisch-deutsches Wörterbuch*. Iðunn, Reykjavík.
- Jón Hilmar Jónsson 1994. *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Mál og menning, Reykjavík.

- Lehmann, Eigil/Porsteinn P. Víglundsson 1967: *Íslensk-norsk orðbok. Íslensk-norsk orðabók*. Sunnmøre Vestmannalag, Björgvin.
- Sigfús Blöndal 1920–24. *Íslensk-dönsk orðabók. Íslensk-dansk ordbog*. Hoved-medarbejdere: Björg Þorlákssdóttir Blöndal, Jón Ófeigsson, Holger Wiehe. Reykjavík.

### Annem litteratur

- Ásta Svavarsdóttir/Guðrún Kvaran/Jón Hilmar Jónsson/Kristín Bjarnadóttir 1993: *Sýnihefti sagnorðabókar. Rannsóknar- og fræðslurit 3*. Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Ásta Svavarsdóttir 1994. Sprogsamfund, sprogpolitik og ordbøger. *LexicoNordica* 1: 119–137.
- Bergenholtz, Henning 1994. Grammatisk beskrivelse. *Sprogvidenskabelige Arbejdsrapporter fra Aarhus Universitet* 1: 115–124.
- Degnbo, Helle 1994. Sýnihefti sagnorðabókar. Rannsóknar- og fræðslurit 3. [Anmeldelse.] *LexicoNordica* 1:321–322.
- Guðrún Kvaran 1988: Orðabækur og orðasöfn sem varða íslensku. *Orð og tunga* 1:221–234.
- Jón Hilmar Jónsson 1985. Íslensk orðabók handa skólum og almenníngi. [Anmeldelse av 2. utgave.] *Íslenskt mál og almenn málfræði* 7: 188–207.
- Jón Hilmar Jónsson 1988. Sagnorðagreining Orðabókar Háskólans. *Orð og tunga* 1: 123–174.
- Jón Hilmar Jónsson 1990. Að snúa orðum á íslensku. Um orðabókabýðingar. *Orð og tunga* 2: 21–30.
- Jón Hilmar Jónsson 1995. Nøkler til ordforrådet. Om forholdet mellom lemma og ordforråd. I: *Nordiske studier i leksikografi III. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 7.–10. juni 1995*. [utkommer høsten 1995.]
- Kristín Bjarnadóttir 1995. Lexicalisation and the Selection of Compounds for a Bilingual Icelandic Dictionary Base. *Nordiske studier i leksikografi III. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 7.–10. juni 1995*. [utkommer høsten 1995.]